

A dévényi betörőtől a schengeni porkolábig

A művészetet – akár az életet – szembenállások, ellentétek mozgatják, színezik, teszik érdekessé.

A világ (távoli dolgainak) megértésében éppúgy áhítozunk a könnyen felfogható általánosságra, egyszerűségre, hasonlóságra és egyformaságra, mint az üdítően meghökkentő különbözősre, egyediségre és eredetiségre. Mi sem ösztönözne bennünket egzotikus tájak megismerésére, ha az a vidék nem különbözne a mindennapjainkban megszokottól. Ugyanakkor vizslán kutatjuk, és megnyugvást keltőn fedezzük fel a magunkéival érintkező pontokat, alapértékeink egyezéseit.

A kultúra sokszínűsége tetten érhető a mégoly kis nemzetek csöppnyi életterében is. Ezt a nézetet igazolja Karinthy Frigyesnek az a megállapítása, miszerint a megyehatár átlépése éppoly érdekfeszítő lehet, akár egy világotutazás. A más táj, más szokás, más kultúra örökkön igaz lehet, noha egyidejűleg ellentétes törekvések munkálnak a különbözőség és a hasonulás irányában.

A provincializmus és a regionalizmus rokonítható jelenségek, amennyiben mindkét kifejezés területfoglalomból ered.

Köztudott, hogy az ókori Római Birodalom meghódított területeit nevezték provinciának. A központ és a periféria viszonylatában a dicső és az alávaló, a jó és a rossz, a művelt patrícius és a barbár, az értékes és értéktelen állott szemben.

Janus Pannonius az egykori provinciából járult a műveltség bölcsőhelyéhez, tudással töltekezni, kiforni és végül elérni, meghaladni európai csúcsoakat.

2

Fölléptekor már rég nem a provincia, sokkal inkább egy régió alkotójáról beszélhetünk, a költőben mégis ott munkált a provinciatudat, az, hogy ő egy barbár vidék szülötte, ugyanakkor büszkén ismerte föl önnön szellemi fölényét itáliainak született társaival szemben, méltán, mert – a latin nyelvűségnek köszönhetően – híre immár Amszterdamig világolt.

Így múlik el a világ dicsősége... Mert, míg a régió egy helyben marad, a provincializmus vándorolhat, helyet cserél, zsugorodik, meg is szűnik, vagy terjed, mint a divat és a járvány.

Már a jó középkoriak is hamar belátták, hogy a szakmai tökélesedés biztosítéka a világjárás, ami nemcsak kalandor művészeltek kiváltsága volt, hanem iparos legények joga és érdeke is. Tudjuk, a világ kezdő művészeinek hitére milyen serkentő hatással volt Párizs. Legalábbis a pálya elején kívánatos Odüsszeusz módjára bolyongani, sőt, József Attila-i megfogalmazásban a jó mű garanciája: a pokoljárás. (A mai finn felemelkedés előzménye az, hogy az ország fiataljait már évtizedek óta távoli diplomaszerezésre ösztönzik.)

A régiókra vonatkozó alábbi, egy bekezdésnyi vázlatot Pomogáts Béla ide vágó dolgozata, nemrég-i tokaji előadása és más munkája alapján készítettem.

Előbb volt a régiók Európája és csak később az országoké, birodalmaké. Ezeknek a gazdasági, kulturális egységeknek a határai sohase mosódtak el teljesen, s napjainkban újra érvényre jutnak. Közép-Európa inkább irodalmi fogalom, mint gazdasági, politikai... Kontinensünk története integrációs és dezintegrációs folyamatok története; közeledés, távolodás: kiegyezés, szövetkezés vagy háború. Közép-Európa mint régió alrégiókra oszlik, amelyek korábban közgazgatásilag is összetartozó egységet alkottak. A regionális együttműködést törékennyé teszi a központosító nemzetállami politika. A magyar irodalmi regionalizmusnak három szakaszát különbözteti meg Pomogáts.

3

Az elsőben az erdélyi, illetve a dunántúli képezett egy-egy kulturális vonzaskört, amely az országdaraboló Trianon következtében több részre tagolódott. A mai, harmadik szakaszban összeformni látszik, ami régen összetartozott. Az alrégiók legtöbbször – a Nyugat-Dunántúl, az Alpok–Adria Munkaközösség, a Felső-Tiszavidék, a Tisza–Kárpátok Együttműködés valamint a Körös–Maros–Tisza tájéki régió – átnyúlik a jelenlegi államhatárokon, valamennyi szomszédos országba.

A régió mindig valamilyen nagyobb alakulat létrejötte nyomán, ellenében keletkezett, mint amilyen az olasz, illetve német egységesülés volt a 19. század második felében.

A régiómeghatározások számát magam is szaporítom eggyel, meglehetősen közhelyszerűen: a cseppben a tenger mintájára egy-egy vidék, övezet, tájhaza, tartomány is a világegész olyan része, amelyben élhető, művészileg megragadható és kifejezhető a teljes élet. Az adott térség alkotójának tehetségén, igényességén, irányultságán múlik, hogy valóságtükrözése provinciális banalitásba süllyed-e, vagy pedig a helyi különösséget képes esztétikai értéként az egyetemesség magasába emelni.

Ha irodalmunkban is művészeti irányzattá vált volna a regionalizmus, kiemelkedő képviselőként sorolhatnánk bele Mikszáthot, Mórát, Tömörkényt, de talán még Krúdy Gyulát is. Az utóbbi bizonyosság arra is, hogy nem a születési, ill. tartózkodási hely következtében lesz valaki valamely táj avatott krónikása. A honi táj, a magyar kishaza legkiemelkedőbb megjelenítője: Tömörkény István, aki más elnevezésével „néprajzi írónak” is tekinthető, mivelhogy elbeszéléseiből hiteles képet kapunk a szegedi tanyavilágról s a népszokásokról. Hozzá hasonlóan emelte a régiót világirodalmi csúcokra Ivo Andrić és Márquez.

4

Velük szemben a provincializmus tájban, kistérségi sárban megrekedt szerzője többnyire tud ugyan tekintélyes példaképekről, követendő mintákról, megszívlelendő esztétikai értékekről, de a mucsai publikum szintjére silányít mindent, amihez hozzányúl, gügyögésre fordítja le a csaloganyéneket is, ekképpen kiskorúsítva közönségét.

Még csak azt se állíthatjuk, hogy nem vesz tudomást az alkotómunka irányadó eredményeiről; élőködő kisiparosként hasznosítja a „trendit”: Vénusból Barbie-babát csinál, mert arra van kereslet. (Ugyanez a kiskorúsítási igyekezet róható föl a mindenkori hatalomnak és az azt kiszolgáló, bulvárgiccsent ontó híreszközőknek.) A földhözragadt realista kismester az egyszer bevált, változatlan, régi eszköztárát használja, ismételi, elkoptat, ellaposodik, unalmassá válik, holott jóformán csak szórakoztató akar lenni. Karinthy Szabolcska-paródiája örökkön érvényes reá: „Nincsen benne semmi, ámde/ Az legalább érhető.”

A királyi, majd később a szocialista Jugoszlávia egyformán szorgalmazta a magyar kisebbségi kultúra leválását az anyaországról, anélkül, hogy intézményrendszerének azonnali kiépítésével lehetővé tette volna az önállósodást. A 60-as évek utódállama már kifinomultan kötötte magához az együttműködésre kapható kisebbségi, értelmiségi elvtársakat, akiket hűségükért intézményi és politikai tisztségekkel jutalmazott.

Egy-egy régió kialakulása meglehetősen hosszú

idő alatt ment végbe, s ezt követően némelyik életébe alaposan belegázolt a háborúkat lezáró határmódosítás. Amivel addig nem rendelkezett a térség, most lett neki: határvonala, -köve és -őre, és támadtak benne kultúraszervező egyéniségek, a sajátosan értelmezett nemzeti karakter megmaradásáért.

5

Volt, akinek mintha kapóra jött volna ez az anyanemzettől kulturálisan elszigetelt „senki földje”, és önjelölt szellemi vezérként sietett műveleg eszkábált felségterületét irodalomtörténetek sorának megírásával körülbástyázni, birtokba venni.

Az egyetemi katedra és a lapszerkesztőségek cinkos megalkuvással összeállt quisling vezérkara elhíttetőn hirdette a tisztánlátásnak a szánalmas anyaországgal szembeni fensőbbségét, hisz neki – az új, vidéki költőnek – tengere, marsallja, szabadsága volt. Szabadsága volt régi és újbalos ideológusok futtatására, s az uralkodó náció kölcsönkapott színpadán a legsötétebb elnyomás napjaiban „bennszülött” magyar műveként bemutatni a KANTÁTA A SZABADSÁGRÓL (népi elnevezéssel: KAN TATA...) című izét, oratóriumot.

A folyóiratok (porhintő?) tematikus Tito- és Lukács-számai után, Marcuse-tól elájult cikkein túl befogadtattak immár párizsi, londoni és budapesti, nem túl hagyománytisztelő magyar szerzők is. (Pl. Illyés és Csóóri nem volt köztük.) A kozmopolita és pozőr főszerkesztő a modernség álorcájában veretes tanulmányt írt Paul Celanról, nappal, éjjel pedig a „szőrös lábú kismacska” danolt egy vidéki korcsmában.

Kultúránk kerberoszai osztoztak a többségiek aggodalmában: le kell törnünk a szegregációt, a bezárkózást, a rezervátumszellemet, a gettósodást, mely nem egyéb, mint a kisebbség nacionalizmusának a lecsapódása a kultúrában. (Büntetőjogi következménye lett volna annak, ha közülünk akkor valaki kijelenti: az álliberális jugoszlávság térhódítása inkább jelent gusztlásodást – juguszlásodást –, mint univerzális értékek befogadását.)

6

Napjaink regionalizmusának burjánzó irodalma van. De vajon eleven-e a régiótudat? Éppúgy csak a ritka szaktanácskozásokon kerül szóba, amiként a divatbemutató sikolyos darabjai sem kerülnek elő a következő divatbemutatóig.

A regionalizmus ügye szorosan összefügg etnikai kisebbségi érdekekkel is, amennyiben a nyelvi-kulturális autonómia szorgalmazásával gyengíti a nemzetállami centralizációt.

A mostani magyar kormány nyíltan autonómiaellenes, tehát jól együttműködik a nemzet részének dirigáló idegen hatalmakkal.

Egy ismert, nem egészen pártfüggetlen anyaországi politológus szerint régiók nélkül nem lehet Európába jutni, és legszívesebben szétverné a megerendszert. Ha mármost tudjuk, hogy a régiók általában nincsenek tekintettel az országhatárookra, megérthetjük a keleti és a déli szomszéd bizonyos köreinek aggodalmát. Igaz is; a korábban egyetlen közigazgatási egységet alkotó régiót helyreállítani: szintiszta irredentizmus.

Ha akad is a régió-vallást népszerűsítő ritka tanácskozáson kivételesen lelkes utódállami részvevője, azt tétovázás nélkül lepuffantaná egy buzgó balkáni hazafi, akár egy belgrádi miniszterelnököt.

Hiába feltételezi Pomogáts Béla, tiszteletre méltó jóhiszeműséggel, hogy „a regionális integrációnak vannak történelmileg létrejött és nehezen elszakítható hajszálgyökerei”, amikor az ellenérdekelt „mennyei nép” sokkalta izmosabb, erőteljesebb gyökerekben bízott nemrég, a 90-es évek náci vezérkara Bránkó Koszity nevű tagjának kinyilatkoztatására: „Inkább gyökeret eszünk, de nem hunyázkodunk meg Európa előtt.” (Gyökérhitű emberünket szófogadatlan körökben, tiszteletlenül el is nevezték Gyökér Bránkónak.)

7

Dzsingisz kán, Napóleon, Hitler, világ proletárai...

Eddig valamennyi egyesítési kísérlet dugába dőlt. Politikai, sőt, gazdaságpolitikai esztéták, nyereségérdekelt „műbíráló” ideológusok, a kanti szépségmeghatározás ügyes megcáfolói könnyedén lenyelelték a globalizmus békáját, egyelőre. Ideig-óráig rávehetnek, hogy mondj le nemzeti pénzedről, kultúrad-

ról, a mákos téstáról, területről és önállóságról. A mai pénzvilág hímes tojásként csomagolja csokimázos portékáját...

A hatalom és a média az elbutulás felé terelget.

Eredeti elmefuttatásomat Pécsi Györgyi gondolataival tartom illőnek megkoronázni: „Nem kétséges, hogy régiótudat helyett egyértelműen az úgynevezett egyetemes magyar irodalom egészébe való integrálódás a jövő, s ha tud a régió kimagasló képviselőket küldeni, jó, ha nem, elhal, amatőr lesz, provincializmusba süllyed. Ráadásul ma, a globalizáció pillanatában az egységes magyar irodalom eszményének a legmagasabb az árfolyama, és ez jó, mert végre nem otromba sorompók különítik el azt, ami összetartozik. De az örvendezés mellett valami beárnyékolja ezt az egységesülést. Nem bizonyos ugyanis, hogy a korábbi, a Trianon utáni erős régiótudatok föladása nem jelent-e többet és mást is. Tudniillik a magyarság lakóhelye, számaránya, intézményei, nemzeti, kisebbségi létének egésze számárbórként húzódik össze a határon túli területeken, az irodalom pedig, mert ereje már nincs rá, nem is törekszik önálló szellemi létre.

És kérdés, hogy az integrálódott magyar irodalom nem lesz-e szegényesebb, egyszólamúbb (két szólamúbb). Az is elképzelhető, hogy a magyarországi irodalom mindössze magához hasonítja a határon túliakat, akik “besorolnak” a magyarországi megosztottságokba, megvalósítván a kisebbségi írók rémlátomását.”

Mi is történt Dévénynél 1906 táján; hogyhogy betörhetett valaki „új időknek új dalaival”, és zavartalanul civilizálhatott egyre keletebbre? És mit tesz ma, 101 évvel később, a schengeni porkoláb?

